

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ В МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОГО РИНКОВОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті обґрунтовано можливість розширеного відтворення людського капіталу на підставі моделі соціального економічного розвитку, заснованої на синтезі концепцій регульованої та неокласичної ринкової економіки. Досліджено та визначено парадигмальне розуміння людського капіталу.

The possibility of expanded reproduction of human capital on the basis of social model of economic development based on the controlled synthesis of concepts of regulated and neoclassical market economy is grounded in the article. Paradigmatic understanding of human capital was investigated and determined.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема формування та використання людського капіталу відповідно до сучасних світових тенденцій розглядається в соціальній економічній політиці розвинених країн у контексті її нової парадигми. Дана парадигма заснована на створенні умов для гідної праці. У той час гідна праця стає першоосновою поліпшення добробуту та забезпечення якості життя населення. У зв'язку з цим набуває актуальності проблема покращення якості трудового життя населення. Це зумовлює спрямування соціальної політики держави на встановлення та дотримання відповідних соціальних стандартів та норм. Покращення якості трудового життя працюючих є основою поліпшення діяльності підприємства, що забезпечить економічне зростання країни в цілому. Варто зазначити, що такі зміни призведуть до покращення мотивації робітників, що сприятиме накопиченню людського капіталу. Важливим також є осучаснення уявлення поняття якості трудового життя. Це в подальшому динамічно вплине на стимулювання людського капіталу.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Вищезазначеній проблемі присвячено наукові публікації таких вітчизняних і зарубіжних вчених як В. Антонюк, С. Айвазян, Г. Ст. Беккер, В. Бобков, Б. Генкін, О. Грішнова, Л. Девіс, С. Дятлов, Т. Кір'ян, А. Колот, М. Мескон, В. Никифорова, О. Новікова, А. Чернс, Т. Шульц та ін.

Дослідження, проведені авторами статті, дозволили уточнити парадигмальне [гр. *paradeigma* – приклад, зразок] розуміння поняття «людський капітал» (ЛК), яке має дві сторони (сутнісну і змістовну) однієї єдності [1, с.162]. За результатами цього дослідження поняття сутності людського капіталу передбачає зростання синергічного ефекту трудової активності працюючих. Із сутнісним уявленням людського капіталу пов'язано його формування як системи за відповідними системоутворюючими принципами.

Змістовне уявлення про людський капітал потребує його розуміння, виходячи із об'єктивно-суб'єктивної оцінки індикаторів виробничо-трудоного середовища, які характеризують працівників за змістовно-утворюючими принципами.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Варто зазначити, що в наукових працях вітчизняних авторів, що присвячені проблемі відтворення людського капіталу, розглядаються особливості формування його окремих стадій в умовах діючої економічної моделі, що притаманна перехідному етапу розвитку України. Тому актуальність цієї публікації полягає в обґрунтуванні пропозиції щодо подальшого розв'язання проблеми відтворення ЛК із врахуванням недоліків існуючої моделі та переваг іншої моделі соціально-економічного розвитку, побудованої на синтезі концепцій регульованої та неокласичної ринкової економіки.

Постановка завдання. Мета статті – привернути увагу наукової спільноти до необхідності вирішення проблеми розширеного відтворення людського капіталу, виходячи з більш актуальної моделі соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні в Україні існує еkleктична, інверсійна (лат. *inversio* – перегортання), тобто модель соціально-економічного розвитку перегорнутого типу. Вона містить окремі елементи ортодоксальної класичної ринкової та командно-адміністративної неринкової економіки [2, с.4–19]. Тому досі не відбулося чіткого розмежування функцій між ринковими структурами і державою, які постійно конфліктують між собою. На більшості приватизованих підприємств і дотепер не з'явилися ефективні власники. На формування сучасної ринкової економіки здійснюють величезний вплив монополістичні структури. Це перешкоджає становленню конкурентного середовища при значній розповсюженості кримінальних форм бізнесу. Перехід до ринкової економіки створив монополію сировинних галузей, відповідні олігархічні клани та, водночас, неконкурентними більшість галузей промисловості. Фінансово-кредитна сфера та торгівля сьогодні більше наближається до ринкових форм, хоча і тут розповсюджені неформальні схеми зайнятості. Сучасній економіці притаманна висока криміналізація та вихід бізнесу через корупцію в «тінь». Суспільна диференціація доходів не зацікавляє галузі у пошукванні інвестиційної політики, тому що вони мають надприбутки, а обробні галузі не можуть отримати кредити на інвестування власного розвитку через неможливість їх повернення. Тобто інвестиції стають нееластичними за ставкою процента. При цьому в суспільстві повільно формується система таких цінностей як справедливість, соціальна відповідальність держави, бізнесу, людини тощо. Задля становлення соціальної держави Україні потрібна нова парадигма соціально-економічного розвитку, оскільки в цьому випадку стверджувати про дію ефективного ринкового механізму не доводиться. Виникає потреба в сполученні переваг світових економічних теорій, що допоможе знайти приємні шляхи економічного зростання в різних соціально-економічних умовах. Таке завдання свого часу вирішував Дж. Хікс (1904–1989), лауреат Нобелівської премії (1972 р.) за внесок у загальну теорію рівноваги ринку і добробуту населення, яка одержала назву неокласичного синтезу. Реалізації неокласичного синтезу присвячено праці П. Самуельсона (лауреат Нобелівської премії 1970 р.) та його послідовників В. Нордхауса, Р. Макконелла, С. Брю та ін. [3, с.228]. Неокласичний синтез як інтегруюча теоретична концепція об'єднує мікроекономічний компонент на підставі неокласичного учення, а у макроекономічній її складовій переважають ідеї кейнсіанської регульованої економіки. П. Самуельсон (1915–2009) використовував ринкові моделі попиту і пропозиції, пристосовуючи їх до кейнсіанського ефекту мультиплікатора, коли витрати роботодавця на трудові доходи працівника збільшують попит та стимулюють пропозицію, а ціни (як витрати і доходи) впливають на попит.

Економічна модель неокласичного синтезу будується на перевагах змішаної економіки як економічної системи вільного підприємництва, але під економічним контролем як з боку суспільства (в особі держави), так і приватних інститутів. Основним механізмом регулювання пропорцій між виробництвом і розподілом виступає конкуренція. Її прибічники вважають, що з перебігом часу економіка стає все більше монополістичною. Тому роль держави, яка коректує недоліки вільного ринку, зростає. Основою економіки змішаного типу залишається товарне виробництво з розвиненим регіональним розподілом праці.

У цьому контексті на особливу увагу заслуговує книга лауреата Нобелівської премії (2008 р.) П. Кругмана (1953 р.) «Вихід з кризи е!» [4, с.320], де автор порівнює сьогоднішню світову економічну рецесію з ситуацією економічної кризи 30-х років ХХ ст. П. Кругман є прибічником кейнсіанської доктрини регульованої економіки. Він віддає належне історичним здобуткам економічної науки, які, нажаль, політиками і державними чиновниками не використовуються. І таке положення є характерним для України, що ускладнює вихід вітчизняної економіки із системної фінансово-економічної кризи. На підтвердження висловленої тези про необхідність оптимізації співвідношення між жорсткою економією та стимулюванням попиту, звернемось до ствердження П. Кругмана про те, що «економити варто

під час економічного підйому», а не спаду. Проте сьогодні, коли держава має велику, стосовно економічного потенціалу, зовнішню заборгованість, дійсно необхідні вигідні кредити, доки бізнес стане спроможним витягнути економіку. Однак кредити повинні бути спрямовані, насамперед, на реалізацію стратегії модернізації економіки, на створення робочих місць, що сприяє підвищенню зайнятості, стимулює попит і пропозицію, пожвавляє економіку.

У цьому контексті необхідно нагадати, що з огляду на найбільш розповсюджені сучасні економічні моделі західного світу, вони знаходяться в площині доктрини П. Кругмана. Такими є англосаксонська модель «регульованої ліберально-ринкової економіки» та європейська модель «скоординованої ринкової економіки» з її німецьким різновидом, який одержав назву «соціальне ринкове господарство» (СРГ). Наукова українська спільнота знайома з моделлю СРГ після проведення Міжнародною організацією праці (МОП) виїзної наради в НДІ праці (Одеса, 1995 р.), присвяченої проблемі зайнятості. Проте у той час модель СРГ в Україні не одержала підтримки через дуже слабку соціальну політику та занепад в економіці.

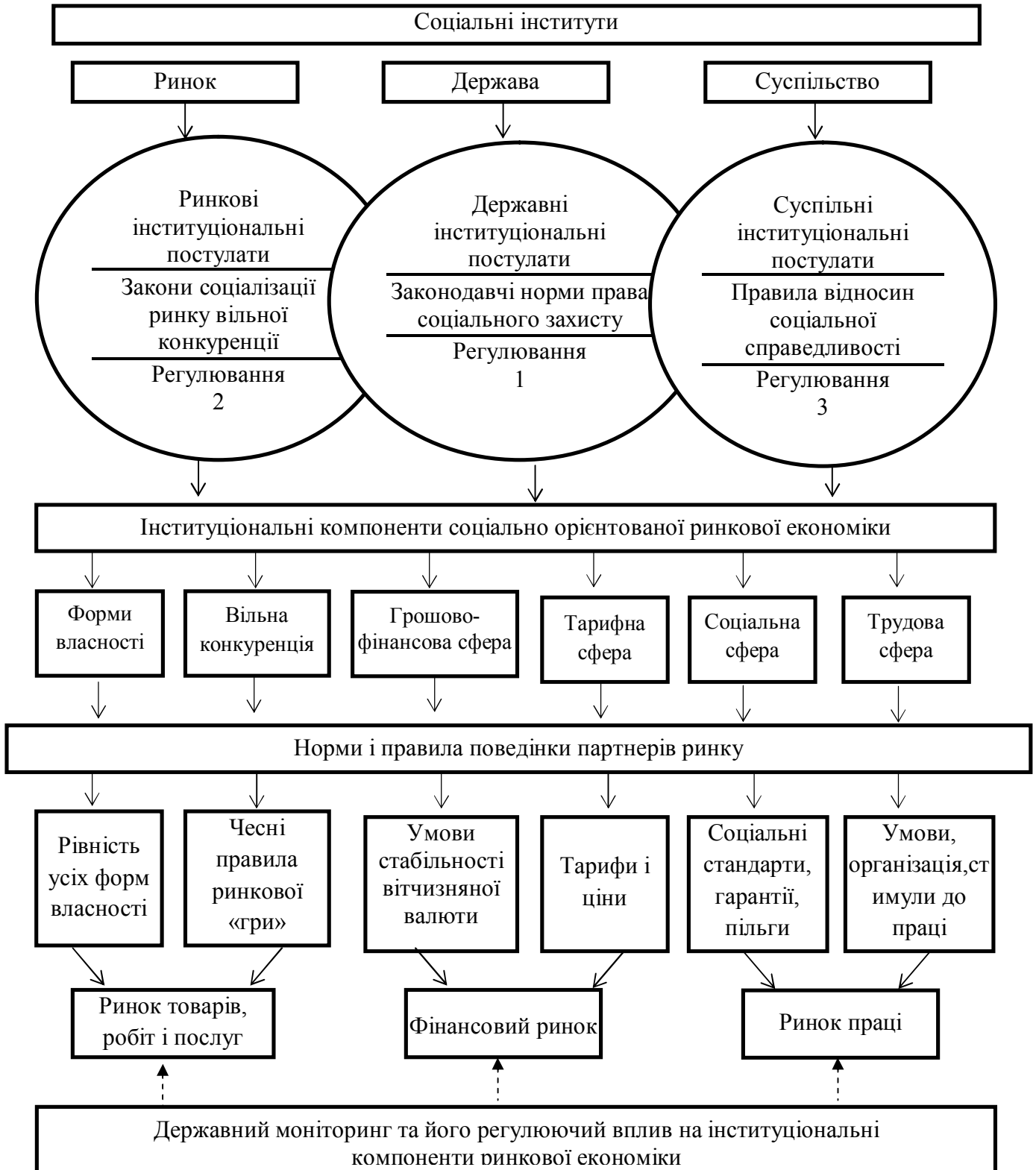
Потребу в актуалізації моделі СРГ, можливості її застосування в сучасній українській економіці, доведено професором М. І. Звєряковим. У своїй науковій статті «В пошуках вихода из кризиса», яка є відповіддю на питання, поставлені П. Кругманом, він зазначає, що: «не стільки правлячі круги, скільки національний бізнес і соціал-демократія стали творцем відносин співпраці між працею і капіталом, що одержало назву соціальне ринкове господарство». Складовою цієї моделі є «право спільного прийняття рішень, за яким власник не відсторонюється від управління, а зберігає у ньому участь сумісно з представниками робочого колективу, держави та профспілок». Право власника повинно бути гарантовано, але в межах врахування інтересів суспільства та колективу» [5, с.1–31].

У цій моделі окрім нормативно-законодавчих (з боку держави), а також неформальних ринкових норм і правил поведінки партнерів ринку, рівноправним фактором «соціалізації» стає соціально спрямована суспільна свідомість. Вона, спираючись на принцип справедливості, інституційно визначає соціальну відповідальність бізнесу. Тобто, окрім інституціональних (державних і ринкових) регуляторів, коли вільна конкуренція підтримується державою, все більшого значення в регулюванні соціально-економічних відносин набувають суспільні інститути, так звані інституціональні соціальні стандарти. При цьому розвиток співвідношень між партнерами ринку у формуванні їх намірів базується на почутті неформальних суспільних правил поведінки: довіри, симпатії, емпатії, утилітаризму та інтерпретативної раціональності тощо.

У цьому випадку у формуванні якості трудового життя відбувається реальна оцінка об'єктивно-суб'єктивних мотиваторів виробничого середовища, а функції соціальної держави, ринку і суспільства, взаємодіючи між собою, перетворюються в притаманні соціально-орієнтованій ринковій економіці постулати. Цими постулатами є: «регулювання», в його сполученні з постулатами «соціального захисту», «соціалізації вільного ринку» та «соціальної справедливості». Вони покладені в основу регуляторного механізму економічної моделі соціального ринкового господарства. Наведене дозволяє схематично представити механізм інституціонального регуляторного впливу всіх соціальних інститутів (держави, ринку, суспільства) на основні компоненти моделі СРГ у напрямку забезпечення її соціальної спрямованості (рис. 1). Парадигмально ця модель характеризує інституціональну взаємодію основних компонентів «соціалізації» суспільства в напрямку соціальної орієнтації економіки і побудови соціальної держави. Регулюючий вплив соціальних інститутів на основні компоненти ринкової економіки, орієнтуючи її на соціальні потреби суспільства, здійснюється з боку:

- держави – шляхом соціально спрямованого регулювання та захисту ринкової економіки від стихії ринку в напрямку соціалізації через законодавчі норми права (постулати регулювання і соціального захисту);
- ринку – за допомогою об'єктивних законів вільної конкуренції в умовах соціалізації ринкової економіки (постулати регулювання і соціалізації ринкових відносин);

– суспільства – через неформальні норми і правила суспільних взаємовідносин (постулати регулювання і соціальної справедливості).

Примітка. Цифрами 1, 2, 3 позначені зони взаємодії соціальних інститутів.

Рис. 1. Механізм інституціонального регулятивного впливу соціальних інститутів на основні компоненти економічної моделі соціального ринкового господарства

Зона взаємодії держави та ринкових інститутів позначена на рис. 1 цифрою 1, державних і суспільних інститутів – цифрою 2, ринкових і суспільних інститутів – цифрою 3. Соціальна держава сприяє соціалізації ринкової економіки завдяки здійсненню функцій створення конкретних умов, запобігання економічним кризам і соціальним конфліктам. Таким чином, відбувається суспільний розвиток на користь соціальних детермінантів. При цьому інвестиції в людину стають загально визначеними як найбільш ефективні. Але рівні розвитку людського капіталу і техніко-технологічної бази повинні бути взаємообумовленими. Інакше інвестиційна політика буде неефективною, а досягнення якісного трудового життя стає невдалим.

Висновки і перспективи подальших розробок. За підсумками проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Виходячи з того, що в Україні у розширеному відтворенні людського капіталу перше рангове місце серед зовнішніх мотиваторів посідає матеріальне стимулювання як основна форма інвестування в нього, то модель соціального ринкового господарства значною мірою відповідає цій настанові.
2. Інвестування у людський капітал обумовлює його зростання через професійне і кар'єрне просування працівників, що також знаходиться у площині цієї економічної моделі.
3. Умови праці та соціально-трудова відносина (соціальне партнерство), які є наступними за значущістю мотиваторами формування і використання людського капіталу, є також важливими складовими механізми моделі соціального ринкового господарства.

Варто зазначити, що соціальна політика в частині формування якісного трудового життя повинна тісно взаємодіяти з такими напрямками державної політики, як економічна, фінансово-кредитна, демографічна, податкова, освітня та інші. Системне розуміння якості трудового життя, адаптованого до теперішнього стану економіки, ставить перед наукою проблему щодо подальших розробок цієї тематики поряд з найбільш важливими у системній трансформації соціальної політики в Україні.

Список використаної літератури

1. Звіт про НДР. Аналіз та оцінка показників якості життя працюючого населення. – № держреєстрації ОПV001879 / Т. М. Кір'ян, Ю. М. Куліков та ін. – Київ: НДІ праці, 2011. – 162 с.
2. Геєць В. М. Вихід з кризи (Роздуми над актуальним у зв'язку з прочитаним) / В. М. Геєць // Економіка України. – 2013. – № 6 (619). – С. 4–19.
3. Самуэльсон П. Экономикс / П. Самуэльсон. – М.: Прогресс, 1980. – 228 с.
4. Кругман П. Выход из кризиса есть! / П. Кругман; [пер. с англ. Ю. Гольберга]. – М.: Азбука Бизнеса, Азбука-Аттикус, 2013. – 320 с.
5. Зверяков М. И. В поисках выхода из кризиса / М. И. Зверяков // Економіка України. – 2013. – № 8. – С. 1–31.